МОДЕРН / ПОСТМОДЕРН

Павло Бартусяк *(Вінниця)*

ДЕЛЬОЗ ЯК ДОСЛІДНИК ФІЛОСОФІЇ ЛЯЙБНІЦА: ДУША У СКЛАДКАХ

Жиля Дельоза можна вважати одним з найменше досліджених у вітчизняній традиції філософів Нового часу. В дослідженнях і перекладах радянської доби головну увагу було зосереджено на тому, що єднає німецького мислителя з раціоналістичною традицією, натомість його специфічні поняття й терміни залишались у затінку. Дослідження Дельоза зосереджується на специфічному й, до певної міри, екзотичному в філософії Ляйбніца і саме тим важливе для вітчизняного читача. Належне осягнення таких Ляйбніцевих понять, як «перескладка» (*repli*)[1], «інфлексія», «обгорнення» (*enveloppe*) тощо, а також математичних моделей, засадових для його вчення, не лише змінює традиційні уявлення про модерну філософію, але й дає новий імпульс для переосмислення процесів, що тривають у західній філософії протягом останніх чотирьох століть.

У другій статті циклу, присвяченого дослідженню філософії Ляйбніца Дельозом, нами буде розглянуто II розділ («Складки у душі»; «Les plis dans l'âme») книги «Складка. Ляйбніц і Бароко»:. У ньому головним чином йдеться про інфлексію. Описуючи цей предмет Дельоз послуговується поняттями лінія (*ligne*), крива (*courbe*) та чиста подія (*pur Evénement*), залучає метафори, називаючи її справжнім атомом та еластичною точкою. Світ як інфлексія протиставляється світові, у якому кути і точки чітко встановлені та урухомлюються зовнішньою силою. Про що це свідчить? Справа у тому, що Ляйбніцу важливо було показати змінюваність світу і його самостійність у виборі пріоритетів. У такому світі Бог – це *intelligentia extramundana*, субстанція, що поза світом. Саме завдяки кривизні складок,

© П. Бартусяк, 2011

[1] У текстах, оприлюднених раніше [*див*., наприклад, Бартусяк, 2010], ми перекладали термін *repli* у застосуванні до матерії як «складування» (відповідно, *replier* як «складувати»), щоб відрізнити його від *pli*, «складки», переважно застосовуваного до душі. Теперішній варіант перекладу цього терміна, як і концептуально пов'язаних із ним, обґрунтовано у Додатку наприкінці цієї статті.

їхнім непередбачуваним лініям, матерія постає як матерія у перескладках (*replis*), які постійно її видозмінюють, а душа – як душа у складках, які налаштовують її до одного радше, ніж до іншого. Інфлексія – це генетика такого світу, її диференціал. Її неможливо зафіксувати як і Ляйбніців принцип гармонії, її можна лише мислити. Лінія інфлексії зв'язує усе живе, організовуючи відпочаткові, природжені складки.

II. Складки в душі: *Інфлексія – Сингулярності – Барокова математика та варіації: ірраціональне число, диференціальна частка, кривизна – Новий статус об'єкта – Перспективізм – Варіація та точка зору – Новий статус суб'єкта. Від інфлексії до включення – Департамент – Монада, світ та умова обгородження*.

а) Інфлексія; сингулярності

Генетичним та ідеальним елементом змінної кривої, чи складки, є інфлексія. Інфлексія, як визначає її Дельоз, – це справжній атом, еластична точка. Саме її виділив Пауль Клее як генетичний елемент активної та спонтанної лінії, чим засвідчив свою близькість стилеві Бароко та Ляйбніцу, а також – супротивність картезіанцеві Кандинському, для якого кути і точки є жорсткими й урухомлюються зовнішньою силою. Для Клее точка як «неконцептуальний концепт несуперечності» проходить через інфлексію, яка постає у місці, де криву перетинає дотична, точка-складка. Клее демонструє це послідовністю трьох фігур:

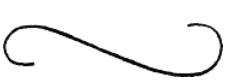

Фіг. 1

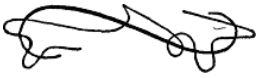

Фіг. 2

Фіг. 3

На першій фігурі зображена інфлексія. Друга демонструє, що не буває правильних фігур без потенційної мішанини. У цьому місці Дельоз посилається на лист Ляйбніца до Арно від вересня 1687:

> «Il n'y a jamais ni globe sans inegalités, ni droite sans courbures entremeslées, ni courbure d'une certaine nature finie, sans melange de quelque autre, et cela dans les petites parties comme dans les grandes» (Ніколи не існує ані кулі без нерівностей, ані прямої без домішку кривизни, ані кривизни певної скінченної природи без примішування якоїсь іншої, причому як у найменших так і у найбільших частинах). Й далі: «et on ne pourra jamais assigner à quelque corps une certaine surface precise, comme on pourrait faire, s'il y avait des Atomes» (і ми ніколи не зможемо приписати якомусь тілові певної визначеної поверхні, хоча цілком могли б, якби в ньому містились атоми).

На третій фігурі заштриховані опуклі боки, чим виділяються увігнутості та центри їхньої кривизни, розташовані по різні боки кривої.

Бернар Каш (автор книги «Меблювання території» [Cache, 1995], тексту, на думку Дельоза, засадового для будь-якої теорії складки), визначав інфлексію, або її точку, як внутрішню сингулярність. На противагу «екстремумам» (зовнішні сингулярності, максимум та мінімум), вона не відсилає до координат, не має визначеного місця перебування. Точка інфлексії відповідає тому, що Ляйбніц називає «двозначним знаком». Вона наче у стані невагомості; вектори увігнутості не мають нічого спільного з вектором сили тяжіння, отже інфлексія є чистою Подією лінії або точки, віртуальністю, переважно ідеальністю.

> [У «Різниці й повторенні» [Deleuze, 1968], розділ I «Різниця у собі самій», говорячи про єдиноголосся, однозначність буття, а також про Дунса Скота, Дельоз вказує на те, що буття тут мислиться як однозначне, а останнє – як нейтральне, *neuter,* байдуже до нескінченного і скінченного, сингулярного і універсального, створеного і нестворeного. *Scot mérite donc le nom de «docteur subtil»* (Отож, Скот заслуговує на ім'я «тонкого доктора»), віддає належне середньовічному мислителю Дельоз; щоб нейтралізувати в судженні силу аналогії, Скот забігає наперед і передусім нейтралізує буття в абстрактному понятті; на думку Дельоза, саме завдяки цьому він мислив лише *однозначне буття.* Далі Дельоз говорить про нескінченний рух виникнення як такого, тобто моменту, коли відмінність зникає і відразу виникає. Саме поняття межі змінює значення (ці зміни, про які говорить французький філософ, допоможуть нам краще збагнути інфлексію та її значення у філософії Ляйбніца): воно означає вже не межу завершеного уявлення, а матрицю, де завершене визначення постійно зникає і виникає, обгортається і розгортається як оргійне уявлення. Якщо розглядати, зазначає Дельоз, межі завершеного уявлення як два абстрактні математичні визначення Малого і Великого, то Ляйбніцу байдуже, малим є визначальне чи великим, найбільшим чи найменшим: розгляд нескінченності унезалежнює *визначальне* від цього питання. Нескінченне робить визначення мислимим і таким, що підлягає відбору; відмінність постає, у такому разі, як оргійне уявлення визначення.

> Питання Малого і Великого Ляйбніц розглядає у творі «Essai anagogique dans la recherche des causes» [Leibniz, 1978n] (Проба анаґогічно досліджувати причини), де зазначає: те, що веде до вищої причини, і у філософів, і у теологів називається анаґогічним. Автор намагається довести, що зрозуміти підстави законів природи не можна без існування раціональної причини; що при дослідженні кінцевих причин доводиться зважати на найпростіше чи на найвизначиніше, байдуже, найбільше воно чи найменше.

> Отже, інфлексії притаманна, так би мовити, велика кількість координат, адже вона може виникнути та замешкати будь де; якщо реальний світ найкращий зі світів, то лише за тієї умови, що він представляє максимум континуальності у максимумі випадків, у максимумі відношень і прикметних точок. Це, на думку Дельоза, означає, що для кожного світу ряд, що сходиться у прикметній точці, здатний продовжитися іншими рядами, що сходяться вже в інших точках, і то продовжуватися в усіх напрямах.]

Про це докладніше йдеться в Дельозовій «Логіці сенсу» [Deleuze, 1969]: див. шістнадцяту серію «Статична онтологічна генеза».

> [Поверхнева топологія, пише автор «Складки», є такою, що трансцендентальне поле населяють безособистісні та доіндивідуальні номадичні сингулярності. Індивідуальне є невідокремним від світу. Відтак у Дельоза одразу виникає питання: але що ми звемо світом? Мислити сингулярність можна у подвійний спосіб: або через її існування та розподілення, або через її природу, згідно з якою вона поширюється в заданому керунку лінією ординарних точок. Кожна сингулярна точка поширюється серією ординарних точок аж до володінь іншої сингулярності і так далі. Таким чином, висновує Дельоз, світ заснований на умові, що серії конвергентні. Нескінченну систему вибраних сингулярностей світ обгортає конвергенцією. Одначе, у нашому світі конституйовані лише ті сингулярності, які обирають і обгортають скінченну кількість сингулярностей цієї системи. Тому, на думку Дельоза, Ляйбніц влучно висловлювався, коли говорив про індивідуальну монаду, яка тією мірою виражає цілий світ через зв'язок інших тіл з нею, якою вона виражає цей зв'язок через взаємопов'язаність частин власного тіла. Отож, індивідуальність завжди кочує світом як цикл конвергенцій, а світ формується і мислиться лише довкола тих сингулярностей, які населяють та заповнюють його.]

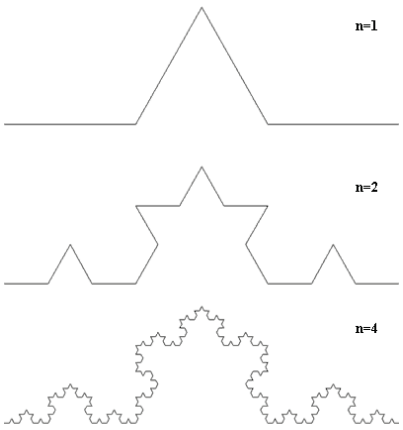

Крива Коха

Колись інфлексія потрапить на вісь координат, поки ж – перебуває поза світом; для Клее вона сама – світ, або початок світу, це «місце космогенези», «точка поза виміром», «між вимірами». Далі Дельоз переймається питанням: вона – це подія, а що буде її очікуванням?

Інфлексія сама по собі невіддільна від нескінченого варіювання чи від нескінченно змінної кривизни. Округлюючи кути за канонами Бароко та примножуючи їх за законами гомотетії (схожості) отримуємо криву Коха[2].

Крива Коха проходить через нескінченну кількість кутових точок, в жодній з них не допускаючи дотичної, служить оболонкою нескінченно губчатого та порожнинного світу; формує більш, ніж одну лінію і менш, ніж одну поверхню.

[2] Крива Коха – фрактальна крива (фрактал – складна геометрична фігура, якій притаманна самосхожість, або, іншими словами, це фігура, складена з декількох частин, кожна з яких подібна всій фігурі), описана 1904 року шведським математиком Хельге фон Кохом. Прикметно те, що вона неперервна.

б) Барокова математика та варіації: ірраціональне число, диференціальна частка, кривизна

Барокова математика з'явилася разом з Ляйбніцем: вона бере за об'єкт «нову прив'язаність» змінних величин, які є варіативністю як такою. Ані в дробах, ані навіть в алгебраїчних формулах немає варіативності як такої, бо, підкреслює Дельоз, кожен з їхніх членів повинен мати точне значення. Зовсім інша річ ірраціональні числа й диференційні частки – варіативність тут стає актуально нескінченною. Ірраціональне число є загальним лімітом двох конвергентних серій, з яких одна не має максимуму, інша мінімуму; диференціальна ж частка це загальний ліміт зникаючого стосунку між двома величинами.

> [У IV розділі «Різниці і повторення» [Deleuze, 1968] («Ідеальний синтез різниці») Дельоз зазначає: негативність протиставляється диференціалові *dx*, цьому символові суперечності не-А, чи відмінності-у-собі. Суперечність шукає ідею в найбільшій відмінності, тоді як диференціал ризикує опинитись у прірві нескінченно Малого. Дельоз підкреслює: потрібна справжня філософська наївність, щоб серйозно сприймати символ *dx*; Кант і навіть Ляйбніц від нього відмовилися. Одначе в езотеричній історії диференціальної філософії все ж знайшлися такі: Соломон Маймон, який парадоксально обґрунтовує посткантіанство шляхом реінтерпретації числень Ляйбніца (1790); Гене-Вронський, математик, що виробив, одночасно, позитивістську, месіаністичну і містичну системи, які охоплювали Кантову інтерпретацію числення (1814); та Борда Демулен, що, розмірковуючи про Декарта, дає платонівську інтерпретацію числення (1843).]

Ірраціональне число імплікує опущення дуги округлення на пряму раціональних чисел і оголошує їх хибною нескінченністю, тому континуум постає лабіринтом і не може бути вираженим через пряму лінію, бо пряма завжди буде насичена ділянками викривленостей.

Тут завжди, підсумовує Дельоз, присутня якась інфлексія, що перетворює варіацію на складку і скеровує її чи варіацію у нескінченність. Складка – це потуга (Puissance), як видно з ірраціонального числа та диференціальної частки, яку виводимо з відношення тих чи тих величин і степеня; це і є умовою варіації, зазначає автор «Складки». Сама потуга є дією, – це дія складки (*La puissance elle-même est acte, c'est l'acte du pli* [Deleuze, 1988: p. 25]).

в) Новий статус об'єкта

Коли основним об'єктом математиків стає варіація, на перший план виходить поняття функції, поняття ж об'єкта змінюється, перетворюючись на поняття функціонального об'єкта. В деяких математичних текстах Ляйбніц висуває ідею сімейства кривих, що залежать від одного чи кількох параметрів. Тут Дельоз посилається на Мішеля Сера (твір «Система Ляйбніца і її

математичні моделі» [Serres, 1968]), а той, своєю чергою, – на два головних математичних тексти Ляйбніца: «Про лінію, що походить від ліній» та «Нове застосування диференціального числення».

Існують серії кривих, що не лише імплікують постійні параметри кожної кривої, але й передбачають зведення змінних до однієї варіативності, дотичної до кривої, тобто до складки. Відтак об'єкт визначається вже не прикладеною до нього формою, а функціональністю, він полишає сімейство кривих зі сталими параметрами, будучи невіддільним від низки можливих відхилень чи від площини зі змінною кривизною, яку він сам і описує. Дельоз пропонує називати такий об'єкт об'єктилем (*objectile*). Сьогодні, як показав Бернар Каш, це досить сучасна концепція технологічного об'єкта, вона відсилає вже не до початку індустріальної ери, коли ідея стандарту зберігала хоч якийсь образ істотності, нав'язуючи закон постійності, а до нашої сучасної ситуації, коли постійність закону змінюється флуктуацією норми, а об'єкт, завдяки варіативності, посідає місце у континуумі. Новий статус об'єкта асоціюється вже не з просторовою формою, не з відношенням «форма-матерія», а з деякою тимчасовою модуляцією, що передбачає як неперервну варіативність матерії, так і її неперервний розвиток.

Дельоз запитує: хіба Ляйбніц не дав визначення способу модуляції (modulation), відповідного новому статусові об'єкта, коли стверджував, що закон серії кривих постулює криві як слід однієї й тієї ж лінії («*la trace de la même ligne*») у неперервному русі й що вони неперервно дотичні до кривої їх перетину? Це не лише часова, але й якісна концепція об'єкта, бо звуки і кольори постають в її рамках, так би мовити, «гнучкими». Цей об'єкт вже є маньєристичним, а не ессенціалістичним: він стає подією.

г) Перспективізм; варіація та точка зору; новий статус суб'єкта

Глибинна зміна статусу об'єкта призводить до такої ж зміни статусу суб'єкта. Дельоз констатує перехід від інфлексії, чи змінної кривизни, до її векторів, що виходять з увігнутого боку (див. фіг. 3). За допомоги такого вектору інфлексії ми визначаємо точку, яка вже не проходить через інфлексію і не є самою точкою інфлексії, вона – точка, в якій сходяться змінні перпендикуляри до дотичних у стані варіації. І це вже не звична точка, а місце, позиція, місцеперебування, «*foyer linéaire*» (осередок ліній), лінія, що походить від ліній. Ми називаємо її *точкою зору,* каже Дельоз, позаяк вона уявляє варіацію чи інфлексію. Це – основа перспективізму. Останній не означає залежності точки зору від попередньо визначеного суб'єкта, а, навпаки, суб'єктом стає те, що приходить до точки зору, чи радше те, що мешкає у ній. Тому, зазначає Дельоз, перетворення об'єкта корелює з перетворенням суб'єкта: суб'єкт тепер не суб-єкт, а, як писав Вайтхед, «супер'єкт» (якщо *sub* означає «під», то *super* – «над»). Якщо об'єкт стає об'єктилем, то суб'єкт – супер'єктом. Між варіацією і точкою зору, за

Дельзом, існує необхідний стосунок, і то на підставі не розмаїття (*variété*) точок зору, а того, що *будь-яка точка зору є точкою зору на варіацію*. Точка зору зовсім не варіює разом із суб'єктом, навпаки, вона – щось непорушне, вона є умовою схоплення тим чи тим можливим суб'єктом варіації (метаморфоза) чи чогось, що=х (анаморфоза[3]). Дельоз посилається на § 147 «Теодицеї», де говориться про анаморфозу:

> «*Mais il fait aussi de grandes fautes, parce que'il s'abondonne aux passions, et parce que Dieu l'abondonne à son sens; il l'en punit aussi, tantôt comme un père ou précepteur, exerçant ou châtiant les enfants; tantôt comme un juste juge, punissant ceux qui l'abandonnent; et le mal arrive le plus souvent quand ces intelligences ou leurs petits mondes se choquent entre eux. L'homme s'en trouve mal, à mesure qu'il a tort; mais Dieu, par un art merveilleux, tourne tous les défauts de ces petits mondes au plus grande ornement de son grande monde. C'est comme dans ces inventions de perspective, où certains beaux dessins ne paraissent que confusion, jusqu'à ce qu'on les rapporte à leur vrai point de vue, ou qu'on les regardes par le moyen d'un certain verre ou miroir. C'est en les plaçant et s'en servant comme il faut qu'on les fait devenir l'ornement d'un cabinet. Ainsi les difformités apparentes de nos petits mondes se réunissent en beautés dans le grande, et n'ont rien qui s'oppose à l'unité d'un principe universel infiniment parfait; au contraire ils augmentent l'admiration de sa sagesse, qui fait servir le mal au plus grand bien.*» (Але людина також робить і великі помилки, оскільки сама себе полишає пристрастям і оскільки Бог полишає її на її ж чуття; саме Він також і карає її за це то як батько чи наставник, що пришколює та провчає дітей, то як справедливий суддя, що карає тих, хто Його полишає; і зло найчастіше виникає тоді, коли ці інтеліґенції чи їхні малі світи зіштовхуються між собою. За такого становища людина зазнає зла міроюсвоєї провини, але Бог, через якесь дивовижне мистецтво, обертає всі вади цих малих світів на найбільшу оздобу Свого великого світу. Це як у тих оманах перспективи, де певні гарні малюнки виглядають лише якоюсь мішаниною, аж поки їх не перенесуть у ту істинну точку, де на них й слід дивитись, або не поглянуть на них за допомоги певного скла чи дзеркала. Коли їх належним чином розташувати й використовувати, тоді й стануть вони оздобою кабінету. Так само й позірні потворності наших малих світів поєднується красою світу великого, і немає у них нічого, супротивного єдності нескінченно досконалого універсального принципу; навпаки, вони лише посилюють захоплення Його мудрістю, що змушує зло служити якнайбільшому благові.). А також на «Нові проби…», II част., розд. 29, § 8 «*Ph. Il y a un défaut opposé lorsque les idées simples, qui forment l'idée composée, sont en nombre suffisant, mais trop confondues et embrouillées, comme il y a des tableaux qui paraissent aussi confus que s'ils ne devaient être que la représantation du ciel couvert de nuages, auquel cas aussi on ne dirait point qu'il y a de la confusion, non plus que si c'était un autre tableau fait pour imiter celui'là; mais, lorsqu'on dit que ce tableau doit faire voir un portrait, on*

[3] Анаморфоза – конструкція, створена таким чином, що в результаті оптичного зміщення певна форма, відпочатково недоступна сприйняттю, складається в образ, доступний зорові.

aura raison de dire qu'il est confus parce qu'on ne saurait dire si c'est celui d'un homme, ou d'un singe ou d'un poisson, cependant il se peut que lorsqu'on le regarde dans un miroir cylindrique, la confusion disparaisse, et que l'on voie que c'est Jules César.» (Філалет. Існує й протилежний недолік, коли простих ідей, що формують складені, цілком вистачає, але вони змішані та сплутані, як ті картини, що здаються такими невиразними, наче мають зображувати вкрите хмарами небо; але стосовно такої картини ми б ніколи не казали про невиразність, як і стосовно якоїсь іншої, намальованої як її наслідування; а от коли кажуть, що вона має бути портретом, ось тоді є рація назвати її невиразною, бо нема змоги сказати, чий це портрет: людини, мавпи чи риби; однак, подивившись на неї через циліндричне дзеркало, ми, можливо, виявимо, що невиразність зникла, і ми бачимо. що це Юлій Цезар.)

Перспективізм, про який говорить Дельоз, будучи почасти релятивізмом, є, однак, не варіюванням істини відповідно до суб'єкта, а умовою, за якої у суб'єкті з'являється істина варіювання; саме у цьому полягає ідея барокового перспективізму. Суб'єкт актуалізується, стає суб'єктом, лише посівши певну точку зору на варіацію

В протяжності точки інфлексії утворюють сингулярності першого роду і детермінують складки, співвіднесені з довжиною кривих (тобто, дедалі менші складки). Точка зору – другий рід сингулярностей у просторі, що утворюють обгорнення, згідно з неподільним відношенням дистанції. За Дельозом, існує стільки ж точок зору, дистанція між якими повсякчас неподільна, скільки й інфлексій з довжиною, що неперервно збільшується. Звідси випливає, що неперервність формується з дистанції між точками зору тією мірою, якою з довжини нескінченної прямої формуються множинності її кривих. Хоч перспективізм і є плюралізмом, він містить дистанцію, а не перервність. Ляйбніц визначив протяжність як неперервне повторення «situs» (положень, позицій). Дельоз у цьому зв'язку посилається на «Розмову Філарета і Аріста, продовження першої розмови Аріста і Теодора» [Leibniz, 1978g, p. 585]:

«*Ainsi l'étendue, quand elle est l'attribut de l'Espace, est la diffusion ou la continuation de la situation ou de la localité, comme l'étendue du corps est la diffusion de l'antitypie ou de materialité.*» (Отже, коли протяжність є атрибутом Простору, вона є поширенням чи подовженням ситуації, або локальності, так само, як протяжність тіла є поширенням антитипії, або матеріальності.)

Точка зору на варіацію замінює центр фігури. Дельоз наводить приклад конічних перерізів, у яких вершина конуса постає точкою зору, з якою ми співвідносимо коло, еліпс, параболу, гіперболу, навіть пряму і точку – як варіації, що відповідають нахилу площини перерізу.

Ляйбніц скрізь, за Дельозом, будує «таблиці» випадків, що відсилають до точки зору, як це є в юриспруденції чи мистецтві судження. Треба постійно шукати кращу точку зору, без якої не було б нічого, крім безладдя та хаосу.

[У розд. II «Різниці і повторення» [Deleuze, 1968] («Повторення для самого себе»), йдеться про те, що кожен окремий ряд формує історію: не різні точки зору на одну й ту ж історію (різні зорові перспективи на місто), як у Ляйбніца, а взагалі різні історії, що плинуть синхронно. Головними є ті ряди, що розходяться (дивергентні), проте, уточнює Дельоз, не ті, в яких досить повернути назад, щоб віднайти точку конвергенції, а абсолютно дивергентні, адже точка конвергентності, її горизонт, знаходяться у хаосі, постійно в ньому переміщуються. Сам хаос найпозитивніший, тоді як дивергенція – об'єкт твердження.]

Тільки точка зору (як у бароковому анаморфозі) дає нам відповіді та випадки.

д) Від інфлексії до включення

Від змінної викривленості ми перейшли до векторів кривизни, від варіації – до точки зору, від складки – до обгорнення, від інфлексії – до включення. Цей перехід м'який, невідчутний, як у випадку, коли прямий кут вимірюють малою дугою, хай якою близькою до вершини. Дельоз посилається на лист Ляйбніца до курфюстини Софії від червня 1700 р. [Leibniz, 1978c, p. 554]:

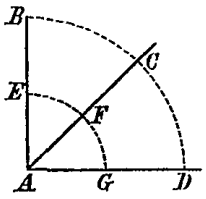

«*Soyent par exemple deux lignes droites AB et AD, qui forment ce qu'on appelle un Angle Droit BAD, c'est à dire de 90 degrés, ou de l'ouverture d'un quart de cercle. Or il est manifeste que cet Angle ne se mesure pas seulement par le grande arc BCD, mais encore par un moindre EFG, quelque petit qu'il puisse être, et l'ouverture commence en un mot dès le point A qui est le Centre*.» (Розглянемо, наприклад, дві прямі лінії AB і AD, які утворюють те, що ми називаємо Прямим Кутом BAD, тобто 90 градусів чи одну четверту круга. Але ж очевидно, що Кут цей задається не лише великою дугою BCD, але й меншою EFG, хай якою малою могла би вона бути, словом, розходження ліній починається з точки A, яка є Центром).

Все ж Дельозу не досить того, що видиме знаходиться в точці зору; йому потрібний природніший і наочніший приклад. Чому щось складкується? – Щоб бути обгорнутим, приміщеним у іншу річ. Таке обгорнення, на думку Дельоза, сягнуло свого апогею – це вже не схоже на яйце обгорнення зв'язності (*cohérence*) чи зчепності (*cohésion*), в якому органічні елементи обгортають один одного, і не математичне обгорнення прилягання (*adhérence*) чи прилипання (*adhésion*), а обгорнення властивого, невід'ємного; кінцева мета складки полягає у вироблені включення і властивого, тому від одного до іншого переходимо непомітно. Здається, ніби те, що є поскладкованим (*qui est plié*) – лише віртуальність, актуальне ж існує в певній оболонці, у чомусь, що обгортає.

Точка зору не включає, а якщо й так, то робить це як чинник, а не як кінцева причина (ентелехія), твердить Дельоз. Включення і невід'ємність мають як умову обгородження (*clôture*) чи закритість (*fermeture*), про яку Ляйбніц висловлювався за допомоги метафори «безвіконня», – для заповнення цього включення замало точки зору.

Те, у чому відбувається включення, є не позицією, місцем чи точкою зору, а тим що у ній перебуває, – це суб'єкт або душа. Саме вона завжди включає те, що осягає з власної точки зору, тобто інфлексію. Інфлексія – це ідеальність або віртуальність, що актуально існує тільки в душі, яка обгортає її. Отож, висновує Дельоз, складки притаманні душі, саме вона наповнена ними; вони – істинні *вроджені ідеї,* чисті віртуальності. Потенційні дії душі залежать від звичок і схильностей (складок/перескладок) у ній, здійснені – від внутрішньої дії, внутрішнього розгортання (*déploiement interne*). Тут Дельоз посилається на важливий пасаж «Нових проб…», а саме на II ч., I розд., § 2:

> «*On me répondra peut-être, que cette table rase des philosophes veut dire que n'a naturellement et originairement que des facultés nues. Mais les facultés sans quelque acte, en un mot les pures puissances de l'école, ne sont aussi que des fictions, que la nature ne connaît point, et qu'on n'obtient qu'en faisant des abstractions. Car où trouvera-t-on jamais dans le monde une faculté qui se renferme dans le seule puissance et n'exerce encore quelque acte ? Il y a toujours une disposition particulière à l'action et à une action plutôt qu'à l'autre. Et, outre la disposition, il y a une tendance à l'action, dont même il y a toujours une infinité à la fois dans chaque sujet: et ces tendances ne sont jamais sans quelque effet.* » (Мені, можливо, відкажуть, що ця вичищена дошка філософів означає, що [душа] має з природи і відпочатково лише голі здатності. Втім здатності без будь-якої дії, словом, чисті потенції схоластів, теж є лише фікціями, зовсім невідомими природі й отримуваними лише через абстрагування. Бо хіба ж знаходилась коли у світі здатність, що зводилась би до самої лише потенції, і не здійснювала б ще й якоїсь дії? Завжди наявна певна осібна налаштованість до діяння, і то до одного радше, ніж до іншого. І, окрім налаштованості, існує певна схильність до діяння, ,ба їх навіть кожної миті у кожному суб'єктові нескінченна кількість водночас: і схильності ці ніколи не лишаються без бодай якоїсь здійсненості.)

Увесь світ – ніщо інше, як віртуальність, що актуально існує тільки в складках душі, які його виражають. Щоб уявити включений до неї світ, душа здійснює внутрішні «роз(с)кладки» (*déplis*), тобто «роз(с)кладковує» свої складки. Відбувається перехід від лінії інфлексії до включення у суб'єкт, перехід, подібний до переходу від віртуального до актуального. Лінія інфлексії визначає складку, натомість включення визначає душу чи суб'єкт, себто усе те, що обгортає складку, що становить її цільову причину і завершений акт.

Далі Дельоз говорить про відмінність між трьома видами точок, як між трьома видами сингулярностей, і посилається на § 11 «Нової системи природи…»:

«*Il n'y a que les Atomes de substance, c'est-à-dire les unités réelles et absolument destituées de parties, qui soient les sources des actions, et les premiers principes absolus de la composition des choses, et comme les derniers éléments de l'analyse des choses substantielles. On les pourrait appeler points métaphysiques : ils ont quelque chose de vital et une espèce de perception, et les points mathématiques sont leurs points de vue, pour exprimer l'univers. Mais quand les substances corporelles sont resserrées, tous leurs organes ensemble ne font qu'un point physique à notre égard. Ainsi les points physiques ne sont indivisibles qu'en apparence : les points mathématiques sont exacts, mais ce ne sont que des modalités : il n'y a que les points métaphysiques ou de substance (constitués par les formes ou âmes) qui soient exacts et réels, et sans eux il n'y aurait rien de réel, puisque sans les véritables unités il n'y aurait point de multitude.*» (Існують лише атоми субстанції, тобто реальні одиниці, абсолютно позбавлені частин, які є джерелами діянь, а також першими абсолютними принципами складання речей і останніми елементами аналізу субстанційних речей. Їх можна було б назвати метафізичними точками: вони містять щось вітальне і якийсь різновид сприйняття, математичні ж точки є їхніми точками зору для вираження всесвіту. Одначе, коли тілесні субстанції є стиснутими, усі їхні органи спільно утворюють щодо нас лише фізичну точку. Тож фізичні точки неподільні лише позірно, математичні точки є такими в точному сенсі, але вони – лише модальності; тільки метафізичні чи субстанційні точки (утворені формами чи душами) є точками в точному сенсі й реально, і без них не було б нічого реального, позаяк без істинних одиниць взагалі не було би множинного.)

Фізична точка, на думку Дельоза, є точкою, що проходить через інфлексію чи саму точку інфлексії, вона еластична й водночас пластична точка-складка. Важливо те, що вона знецінює метафізичну точку, з іншого боку, вона тягне за собою точку математичну, надаючи останній нового, суворого статусу. Математична точка, своєю чергою, втрачає точність, стає позицією, положенням, фокусом, місцем з'єднання векторів кривизни, словом, точкою зору. Втім, коли математична точка припиняє бути кінцем лінії, стаючи глибиною фокусу, вона не обмежується простою модальністю. Вона знаходиться в тілі. Детальніше про це йдеться у листі Ляйбніца до леді Мешем від червня 1704 р. [Leibniz, 1978b, p. 357]:

«*La question, si elle est quelque part ou nulle part, est de nom: car sa nature ne consiste pas dans l'entendue, mais elle se rapporte à l'entendue qu'elle represente; ainsi on doit placer l'âme dans le corps, où est son point de vue suivant lequel elle se représente l'univers présentement. Vouloir quelque chose de plus et renfermer les âmes dans les dimensions, c'est vouloir imaginer les âmes comme des corps*» (Питання про те, перебуває душа десь чи ніде, є суто номінальним, бо її природа полягає не у протяжності, але вона стосується протяжності, яку уявляє; відтак ми повинні розташувати душу у тілі, де є її точка зору, згідно з якою вона наяв уявляє всесвіт. Хотіти чогось більшого і замикати душі у [просторових] вимірах означає хотіти виображувати душі як тіла.)

Згідно з Ляйбніцевим описом, вона постає лише як проекція на тіло третього типу точки – метафізичної. Душа у тілі має не вигляд точки, а сама є точкою вищої, непросторової і нематематичної, природи, що гармоніює з точкою зору. Врахувавши це, Дельоз розрізнив точку інфлексії, точку позиції і точку включення.

Відомо, що Ляйбніц називав душу чи інші індивідуальні одиниці «монадами». Цей термін німецький філософ запозичив у неоплатоніків, які позначали ним Єдине: це одиниця, що обгортає множинність, також множинність, що розгортає Єдине серіями (тут Дельоз посилається на Проклів твір «Першооснови теології» [Proclus, 1965]). Дельоз пише, що до рівня універсальної комплікації[4] систему монад звів Джордано Бруно: світова душа перетворює все на лабіринт. Неоплатонічні еманації поступаються широкій зоні іманентності, попри те, що трансцендентному все ж відводиться певне місце. Експлікувати, імплікувати, комплікувати – тріада складки, згідно з варіаціями Єдине/Множинне (бачимо посилання на твір Бруно «De triplici minimo et mensura» [Bruno, 1591]: «Про потрійно поскладковане найменше та вимірювання»), хоч теорія комплікації була розвинута ще Кузанцем). Але чому термін «монада» став асоціюватися саме із Ляйбніцем? Ось далеко не останнє з низки найважливіших питань, сформульованих Дельозом. Ляйбніц визначав «монаду» у два способи. З одного боку, математика інфлексії дозволила постулювати серію множинного як нескінченну конвергентну. З іншого, метафізика включення уможливила постулювання обгорненої єдності, як індивідуальної, яку не можна ні до чого звести. Саме узгодженість сингулярних точок, чи гармонія, заміняє всесвітню комплікацію, що дозволило уникнути пантеїзму. Ось де, зазначає Дельоз, джерело тієї наполегливості, з якою Ляйбніц спростовував гіпотезу про Світовий дух[5]; адже остання перетворювала комплікацію на абстрактцію, що поглинала індивідуальності.

Нескінченна серія викривлень чи інфлексій і є світом, а увесь він включений до душі, якій властива певна точка зору. Світ – це нескінчена крива, що дотикається до нескінченної множинності кривих у нескінченній множинності точок, крива з однією змінною, конвергенція всіх серій.

е) Департамент

Кожна монада як індивідуальна одиниця обгортає у собі всю множинність серій, і завдяки цьому виражає увесь світ. Причому чіткіше вона виражає якийсь невеликий регіон світу, наче певний «департамент». Дві

[4] Комплік||ація; увати (від. лат. complicare) – означає складати, у переносному значенні складність, збіг різних непередбачених обставин, ускладнення)

[5] Детально Ляйбніц торкається цього питання у творі «Міркування щодо вчення про всесвітній єдиний дух», 1705 р.. Про це також (у зв'язку з еластичними та пластичними силами, що перескладковують (replier) матерію) йдеться у І розділі «Складки», який має назву «Перескладки матерії».

душі, чи дві монади не відносяться до одного й того ж порядку, не освітлюють один і той самий департамент, не належать до однієї й тієї ж послідовності. Попри те, що душа по вінця заповнена складками, у своєму нутрі вона здатна розкласти невелику їх кількість, а саме ту, що складає її департамент. Дельоз вказує на § 15 «Дискурсії про метафізику»:

> «*Ainsi une substance qui est d'une étendue infinie, en tant qu'elle exprime tout, devient limitée par la manière de son expression plus ou moins parfaite. C'est donc ainsi qu'on peut concevoir que les substances s'empêchent ou se limitent, et par conséquent on peut dire dans ce sens qu'elles agissent l'une sur l'autre, et sont obligées pour ainsi dire de s'accommoder entre elles. Car il peut arriver qu'un changement qui augmente l'expression de l'une, diminue celle de l'autre.*» (Отже, субстанція, що є нескінченно протяжною, оскільки виражає все, стає обмеженою через більш або менш досконалий спосіб цього вираження. Ось чому ми можемо збагнути, що субстанції заважають одна одній чи обмежують одна одну, і внаслідок цього, можемо сказати, що, в цьому сенсі, вони діють одна на одну, і зобов'язані, так би мовити, прилаштовуватися одна до одної. Бо може статися так, що якась зміна, що підсилює вираження однієї з них, послаблює вираження іншої.)

І на § 16 того ж твору:

> «*On pourrait appeler notre essence ou idée, ce qui comprend tout ce que nous exprimons, et comme elle exprime notre union avec Dieu même, elle n'a point de limites et rien ne la passe. Mais ce qui est limité en nous pourra être appelé notre nature ou notre puissance, et à cet égard ce qui passe les natures de toutes les substances créées, est surnaturel*» (Ми могли б назвати нашою сутністю чи ідеєю те, що осягає усе, що ми виражаємо, і оскільки вона виражає наше поєднання з самим Богом, то вона не має жодних меж і її ніщо не перевершує. А те, що в нас є обмеженого, може бути назване нашою природою чи потугою, і, з цього погляду, те, що перевершує природу всіх створених субстанцій, є надприродним.).

Цього предмету Ляйбніц торкається і в «Монадології». Дельоз цитує § 60:

> «*On voit d'ailleurs dans ce que je viens de rapporter, les raisons a priori pourquoi les choses ne sauraient aller autrement : parce que Dieu, en réglant le tout, a eu égard à chaque partie, et particulièrement à chaque monade, dont la nature étant représentative, rien ne la saurait borner à ne représenter qu'une partie des choses ; quoiqu'il soit vrai que cette représentation n'est que confuse dans le détail de tout l'univers et ne peut être distincte que dans une petite partie des choses, c'est-à-dire dans celles qui sont ou les plus prochaines ou les plus grandes par rapport à chacune des monades ; autrement chaque monade serait une divinité. Ce n'est pas dans l'objet, mais dans la modification de la connaissance de l'objet que les monades sont bornées. Elles vont toutes confusément à l'infini, au tout, mais elles sont limitées et distinguées par les degrés des perceptions distinctes.*» (Втім, у щойно мною сказаному можна побачити апріорні підстави того, чому хід речей не міг би бути іншим: тому саме, що Бог, впорядковуючи ціле, зважав на кожну частину, особливо ж –

на кожну монаду, через уявлювальну(représentative) природу якої ніщо не змогло би обмежити її так, щоб вона уявляла лише частину речей; і навіть якби виявилось істинним, що це уявляння, коли йдеться про деталізованість всесвіту як цілого, є лиш невиразним й що воно може бути виразним лише стосовно нечисленних речей, тобто стосовно таких, які є найближчими чи найбільшими для кожної з монад; в іншому разі кожна монада була би божеством. Саме в способові пізнання об'єкта, а не в об'єкті як такому виявляються обмеженими монади. Всі вони постають вельми невиразними щодо нескінченості, цілого, проте обмежуються і відрізняються [одні від інших] степенями виразності сприйняттів.)

А також § 61:

«*Et les composés symbolisent en cela avec les simples. Car comme tout est plein, ce qui rend toute la matière liée, et comme dans le plein tout mouvement fait quelque effet sur les corps distants à mesure de la distance, de sorte que chaque corps est affecté non seulement par ceux qui le touchent, et se ressent en quelque façon de tout ce qui leur arrive, mais aussi par leur moyen se ressent de ceux qui touchent les premiers dont il est touché immédiatement : il s'ensuit que cette communication va à quelque distance que ce soit. Et par conséquent tout corps se ressent de tout ce qui se fait dans l'univers, tellement que celui qui voit tout, pourrait lire dans chacun ce qui se fait partout, et même ce qui s'est fait ou se fera, en remarquant dans le présent ce qui est éloigné tant selon les temps que selon les lieux : sumpnoia panta, disait Hippocrate. Mais une âme ne peut lire en elle-même que ce qui y est représenté distinctement ; elle ne saurait développer tout d'un coup ses replis, car ils vont à l'infini*» (В цьому складені [субстанції] відповідають простим. Бо якщо все є заповненим (а це робить всю матерію зв'язаною) і якщо у заповненому будь-який рух здійснює певний вплив на віддалені тіла мірою їхнього віддалення, – так, що кожне тіло не лише зазнає впливу тих тіл, які його торкаються, і певним чином несе на собі відбитки всього, що з ними відбувається, але також, через них, несе відбитки й тих тіл, що торкаються цих перших, що безпосередньо торкаються його, – то звідси випливає, що ця комунікація відбувається на будь-якій відстані. І, унаслідок цього, будь-яке тіло несе відбитки всього, що робиться у всесвіті, так що той, хто бачить все, зміг би прочитати в кожному тілі те, що відбувається повсюдно, і навіть те, що робилося чи робитиметься, помічаючи в теперішньому віддалене як за часом, так і за місцем: συμπνοία πάντα[6] казав Гіппократ. Втім, та чи та душа може прочитати в самій собі лише те, що в ній виразно уявлено; вона не може розгорнути враз свої перескладки, бо вони прямують у нескінченість.).

Важливі нюанси містить § 83:

«*Entre autres différences qu'il y a entre les âmes ordinaires et les esprits, dont j'ai déjà marqué une partie, il y a encore celle-ci, que les âmes en général sont des miroirs vivants ou images de l'univers des créatures, mais que les esprits*

[6]Συμπνοία πάντα – все дихає одним життям; συμπνέω – разом дихати, жити одним життям; πάντα – все (гр.)

> *sont encore images de la Divinité même, ou de l'auteur même de la nature, capables de connaître le système de l'univers et d'en imiter quelque chose par des échantillons architectoniques, chaque esprit étant comme une petite divinité dans son département*» (Серед інших розбіжностей між звичайними душами та умами, частину яких я вже відзначив, є ще та, що душі, на загал, це живі дзеркала чи образи всесвіту створінь, уми ж, понад те, є образами самого Божества, чи самого Створителя природи, спроможні пізнати систему всесвіту і дещо з неї наслідувати через архітектонічні взірці, бо кожен ум у своєму департаменті є ніби мале божество.).

Оскільки увесь світ знаходиться в кожній монаді, будь-яка з них містить усю серію станів світу, оскільки ж монади існують для світу, то жодна з них не має явних «підстав» тих серій, з яких вони всі витікають, і які залишаються для них зовнішнім принципом їхньої гармонії. Дельоз посилається на § 37 «Монадології»:

> «*Et comme tout ce détail n'enveloppe que d'autres contingents antérieurs ou plus détaillés, dont chacun a encore besoin d'une analyse semblable pour en rendre raison, on n'en est pas plus avancé, et il faut que la raison suffisante ou dernière soit hors de la suite ou séries de ce détail des contingences, quelque infini qu'il pourrait être*» (І позаяк уся ця деталізованість обгортає лише інші контингентності, що передують їй, тобто контингентності ще деталізованіші, кожна з яких, щоб отримати підставу, потребує подібного ж аналізу, то, здійснюючи його, ми не просунемося далі; тому необхідно, щоби достатня чи остання підстава перебувала поза послідовністю чи серіями цієї деталізованості контингентностей, хай якою б нескінченою та могла бути.)

У зв'язку із «законом кривизни» Дельоз посилається на Ляйбніцеве «Роз'яснення труднощів, які п. Бейль знайшов у новій системі єдності душі і тіла», хоча безпосередньо має на увазі інший текст німецького філософа: «Витяг зі Словника п. Бейля (стаття Рорарій, ст. 2599, видання 1702 року) з моїми зауваги» [Leibniz, 1978i, p. 543–544]:

> «*Comme elle est une veritable substance, ou un Être complet, qui est la source de ses Actions, elle se souvient pour ainsi dire (confusement, s'entende) de tous ses états précédens, et en est affectée. Elle ne garde pas seulement sa direction, comme fait l'atome, mais encore la loi des changemens de direction ou la loi des courbures.*» (Будучи істинною субстанцією, чи повна Істота, яка є джерелом своїх Дій, вона [душа] пригадує, так би мовити, (плутано, певна річ) усі свої попередні стани і цим афектується. Вона дотримується не лише свого напряму, як атом, але й закону змін чи закону кривизни.) (зробити посилання на сторінку, я щось не знайшов цього тексту)

Звичайно, визнає Дельоз, можна сказати, що закон серії міститься у душі невиразно обгорнутим; але те, що вона, у цьому сенсі містить, є не так законом, як «спроможністю його виконати». Перехід від світу до суб'єкта відбувається ціною викривлення, завдяки чому світ існує актуально лише в суб'єктах.

є) Монада, світ та умова обгородження

Коли Гайдеґер, на думку Дельоза, намагається подолати інтенціональність, як ще надто емпіричну детермінацію відношення «суб'єкт-світ», він передчуває, що Ляйбніцева формула монади без вікон є одним зі шляхів такого подолання. Він звертається до Ляйбніцевої умови «обгородження», детермінації буття-для-світу радше, ніж буття-у-світі. Обгородження – це умова буття-для-світу. Умова обгородження стосується нескінченної відкритості скінченного.

> [М. Гайдеґер у праці «Фундаментальні проблеми феноменології» [Heidegger, 1985] (§ 20 «Тимчасовість і темпоральність», підрозділ «Буття-у-світі, трансценденція і тимчасовість. Горизонтальні схеми екстатичної темпоральності») писав, що фундаментальна побудова *Dasein* – це буття-у-світі. Коли ми говоримо про Dasein в його екзистенції, зазначає Гайдеґер, то йдеться про його здатність бути-у-світі. Воно завжди себе окреслює. В екзистенції *Dasein* є те, що постає попередньою зрозумілістю світу, значимістю. Поняття світу – не визначення внутрішньосвітового сущого, сущого як такого, яке саме-по-собі уже наявне, а визначення буття *Dasein*. Стане ще ясніше, коли скажемо: *Dasein* екзистує як буття-у-світі. Світ існує лише з тієї причини, що *Dasein* є ось-тут. Для того, щоб прояснити все сказане вище, Гайдеґер пропонує залучити експозицію поняття трансценденції. Спосіб буття того, що переступає (трансцендентність), повине визначатися якраз через це коректно збагнене (для Гайдеґера в цьому відношенні важливе належне розуміння цього терміна,, власне його розуміння засновується на етимології) *переступання,* це і є *Dasein*. Світ більше знаходиться іззовні, ніж всі інші об'єкти, він об'єктивніший за будь-які об'єкти, хоч не має властивого об'єктам способу буття. Спосіб буття світу – не буття-в-наявності, як в об'єктів. Світ екзистує. Якщо світ – трансцендентне, то власне трансцендентне – це *Dasein*. Розвинута Гайдеґером будова *Dasein* – буття-у-світі, чи транценденція, – по-справжньому стає ясною, якщо прикласти до неї ляйбніцеве положення про відсутність вікон у монад. *Dasein*, як і монаді, зазначає німецький філософ, не потрібні жодні вікна, щоб вишукувати дещо поза собою, але не тому, як думає Ляйбніц, що все суще вже перебуває всередині *мушлі,* а тому що монада, *Dasein*, за своїм власним способом бути (у відповідності з трансцендентністю, додає Гайдеґер), вже – іззовні. За рахунок вихідної трансцендентності вікно стає для *Dasein* зайвим. Гайдеґеру видається, що Ляйбніц у власній монадологічній інтерпретації субстанції, без сумніву, мав на увазі, в контексті безвіконня, якийсь справжній феномен, одначе, орієнтація на традиційне поняття субстанції звадила йому збагнути вихідний фундамент цього безвіконня і правильно витлумачити даний йому феномен. Він не зміг вгледіти, що монада, позаяк, по суті, вона така, що уявляє, є транценденцією, а не чимось схожим на мушлю без вікон. Саме *Dasein* як «буття – субєктом» трансцендентує. *Dasein* як таке є буттям-до-себе, спільним буттям з іншими при наявному. Ці структури «до-себе», «з-іншими», «при-наявному», якраз вміщують у собі характер *переступання.*]

Гайдеґер, на думку Дельоза, не зрозумів висловленої Ляйбніцем умови обгородження, детермінацію буття-для-світу, а не буття-у-світі. Умова обгородження стосується нескінченної відкритості скінченного.

Обгородження дає світові можливість заново розпочатися в кожній монаді. Щоб суб'єкт існував для світу, потрібно вкласти світ у суб'єкта – саме це скручення і утворює складку світу і душі; інфлексію, що, почасти, є пристрастю душі.

* * *

На початку наступного параграфу Дельоз говоритиме про «безвіконня» та про ризик, що може зашкодити, коли розумітимемо його надто абстрактно; загалом абстракція у філософії річ приємна, але зовсім не оргійна, тобто, згідно з Дельозом, здібна перемогти своє у собі, адже це і є вищою метою органічного – стати оргійним, додати краплю діонісійської крові у органічні вени Аполона. На думку Дельоза, це зусилля весь час пронизувало світ уявлення (représentation). В історії філософії воно сягнуло двох кульмінацій, одну з яких зустрічаємо саме у Ляйбніца, в його випадку уявлення підкорило нескінченність, відкривши можливість споглядати нові виміри, квартали, вулиці, департаменти.

Р. Маджорі (розмова оприлюднена згодом у виданні «Переговори» під назвою «Про Ляйбніца» [Deleuze, 1990: p. 213–222]) запитав Дельоза, чи може його книга описати наш соціальний та політичний світ. Дельозова відповідь починається зі славнозвісної метафори Ляйбніца про «безвіконня». Він погоджується, книга дивна, надміру абстрактна, втім, як нерідко стається у філософії, це конкретна ситуація. Йдеться про ситуацію, яку може представити і мінімалізм, з його економією художніх матеріалів, заощадженням мисленнєвих актів, Тоні Сміт змалював ситуацію: машина мчить темним автобаном, видно тільки фари, які її освітлюють, і асфальт, що пробігає перед лобовим склом. Дельоз бачить у ній сучасну версію монади, де лобове скло і є згаданим вже регіоном, департаментом.

Коли Дельоза запитали, що він думає про «нових філософів», той відповів: «Rien. Je crois que leur pensée est nulle» (Нічого. Гадаю, їхнє мислення – нульове.) [Deleuze, 1977: p. 2]. Є дві причини цього: по-перше, вони користуються громіздкими концептами: Закон, Влада, Світ, Бунт, Віра; по-друге, вони виробляють гротескні суміші, дуалізми: закон і бунтівне, влада і ангел і т. д. Вони повертаються до абстракцій, розв'язують проблеми першопочатку, витоку.

Коли Клер Парне торкнулася проблеми дотримання «прав людини», то Дельоз сказав, що ця тема – ознака примітивного мислення, інтелектуально бідного періоду, це повна абстракція, спорожніле до краплі вмістище. «Права людини» – це дискурс одіозних інтелектуалів, які не мають ідей, і, найцікавіше, цей дискурс ніколи не був панівним серед людей. Їхня про-

блема – не «права людини», це питання, зазначає Дельоз, не правосуддя, а юриспруденції. Саме вона Ляйбніцу найближча, він не діяч якогось там сумнівного бюро з захисту прав чи то людей чи то тварин, аби не сексменшин, а адвокат, що у своїй затемненій кімнаті виправдовує теологічний розум, наділяючи світ всіма можливими нескінченостями, аби ті, хто хоче отримати його прихильність і тим збільшити власний департамент, позбавили себе прав, натомість запаслися приписами, таблицями приписів, щоб хоч на цятку наблизитися до Верховного.

Ми ризикуємо збагнути лінію інфлексії, світову лінію геть чисто абстрактно. В. Подорога, у статті «Дельоз і лінія Зовнішнього» [Подорога, 1998], що є післямовою до російського перекладу «Складки», розуміє її так: тут має місце не недолік, а різниця; урізнення окремих сегментів забезпечить абстракції приземлення, розрізнення властивостей окремих сегментів, розчинить абстракцію, що й дозволить інфлексії бути насправді проблемною. Подорога каже про цю лінію лише те, що вона зовнішня до всіх інших ліній.

«*À chaque moment, qu'est-ce qui fuit dans une société?*» [Deleuze, Guattari. 1980: p. 250] (Кожного моменту, що втікає у суспільстві?). *Ligne de fuite* (лінія втечі) – навиразніша у дельозовій філософії, тому що намічає не втечу від життя, від уявляння, чи мистецтва, чи загалом будь-яку втечу, вона, навпаки, продукує реальне, творить життя. Лінія втечі – це детериторизація, утікати означає позначати лінію, а лінії – це картографія [Deleuze, Parnet. 1977].

Уявімо ситуацію: невеличка кафедра у порожньому соборі, якби вгорі не світила лампа, навряд чи хтось її помітив би, а стоїть вона, бо читатимуть казань. Невже за таких умов прийде проповідник? Саме у такій ситуації опинився Йосиф К. із Кафкового «Процесу» [Кафка, 2005] (розділ 9 «У соборі»). До нього одного ранку прийшли якраз із того сумнівного правового бюро і заарештували. Вартовий, що чатує на вході до правосуддя, останнього не знає, але йому відома дорога, яку він повік має топтати; хоч і відданий правосуддю, він служить насправді вхідній брамі, і то лиш заради того, хто насмілиться через неї увійти. З цього приводу Дельоз і Гватарі у творі «Кафка: за меншу літературу» [Deleuze, Guattari, 1975] писали, що закон має не об'єкт, а тільки чисту форму, він не може бути різновидом пізнання, – це лише необхідність практики; не треба розв'язувати тест, істину чи хибу говорить вартовий, а все, що він говорить – необхідне. На перший погляд, між пудсудним і правосуддям пролягає лінія, прямоті якої позаздрить будь-яка правильна, рівнокутна фігура; з іншого боку, з безлічі поглядів, з нескінченої множинності поглядів вона – крива, скривлюється, гнеться, після всього тріскається, бо до підсудного має лиш необхідне, лінійне відношення; клопотання, яке його, насправді, стосується найменше. Спроби випрямити цю лінію закінчуються, як правило, провалом.

Перескладки у душі виникають не через утворення, накопичення, чи скажімо з досвіду, складки – це генетичний елемент душі, її рід, вона – самодостатній світ. Коли Гайдеґер намагався подолати інтенціональність, то звернувся до Ляйбніцевого «безвіконня», бо *Dasein* зажди відкрите, вікна йому не потріб- ні, одначе воно функціонує як «буття у-світі», а не як буття-для-світу. Умова обгородження чи «безвіконня» – це буття-для-світу, якщо говорити мовою Гайдеґера. Вона уможливлює зародження світу, знову і знову, у кожній монаді. Інфлексія є його визначальною рисою. Її скрученість, еластичність та пружність формують складку світу і душі.

Додаток

Про концепцію українського перекладу деяких термінів Ляйбніца і Дельоза

Ляйбніц і Дельоз належать до тих славетних філософів, чиї твори найменше перекладено українською. Наразі маємо «Анти-Едіп» Дельоза і Ґватарі, виданий ще 1996 року (видавництво «КАРМЕ-СІНТО»), та невеличкий текст «Суспільство контролю. PostScriptum» в «Ї» (№ 34, 2004 рік). Єдиний український переклад Ляйбніца (йдеться про невеликий твір «Принципи природи і благодаті…») було видано нами 2008 року у числі 4 «Філософської думки» з паралельним французьким текстом. Отже, перелік вийшов не надто довгим. А це означає, що вітчизняна філософська спільнота сприймає творчість цих філософів переважно через російські зразки, адже російською перекладено більшість творів Дельоза, як і переважну більшість філософських творів Ляйбніца. Наприклад, в досить нечисленних вітчизняних розвідках (чи значно численніших підручниках), присвячених філософії Ляйбніца, вітчизняні фахівці звикли послуговуватись кальками з російської термінології: «передвстановлена гармонія», «закон достатньої підстави» тощо. Нерідко ці кальки є цілком виправданими. Втім, уважне звертання до оригіналів Ляйбніца (а також до оригіналів Дельозових книги «Le Pli. Leibniz et le baroque» та лекцій про Ляйбніца) виявляє певні неузгодженості, яких було би бажано уникнути у відповідній українській термінології, що лише починає формуватись.

Перша з цих неузгодженостей стосується важливого терміну «складка». Ляйбніц рідко вживає термін *repli*, перекладуваний цим російським відповідником («Принципи природи і благодаті…», «Монадологія») ще з дореволюційних часів. Натомість, в російському перекладі книги «Складка. Ляйбніц і Бароко» (1998) термін «складка» найчастіше відповідає Дельозовому *pli* (щоправда іноді останній постає в перекладі як «сгиб»), *repli* ж перекладено або теж як «складка», або як «сгиб», або, за контекстом (про специфіку рос. перекладу В. Скуратова ми вже писали [див. Бартусяк, 2010: с. 132–133]).

На нашу думку, український переклад *pli* через відповідник «складка» цілком виправданий, оскільки українське «згин» – лише елемент складки і, до того ж, краще узгоджується з фр. *flexion*. Але довільності у відтворенні *repli*, властивої російському перекладові, слід уникати. Хоча, за первинними значеннями, *pli* й *repli* повні синоніми, слову *repli* все ж притаманна процесуальність, повторюваність. *Pli*, що зазнала нового складання, і є *repli*. Саме так слід розуміти Ляйбніців ужиток. Тому, на нашу думку, є підстава перекладати Ляйбніців термін *repli* неологізмом «перескладка», що підкреслило б множинність перегинів, на які він вказує. Тоді Дельозів неологізм *dépli* слід перекладати як «роз(с)кладка» (варіант «розкладка» милозвучніший), а іменник *dépliement*, що виразно вказує на процесуальність – як «розскладковування». Іменник *plissement* ми пропонуємо перекладати як «поскладкованість».

Дієслово *plier*, у зв'язку з Дельозовим іменником *pli*, доречно перекладати спеціальним українським дієсловом, яке б вказувало не просто на дію «згинання» чи, скажімо, «складання» взагалі, а на таку, результатом якої будуть саме «складки». Ми пропонуємо неологізм «складкувати», цілком доречний, на нашу думку, в контексті Дельозового *pli* (в інших контекстах: «згинати», «складати»). За такою логікою (безперечно, у контексті *repli*), французьким дієсловам *replier* і *déplier* відповідають українські «перескладковувати» (в інших контекстах: «пере-, з- гинати» утроє, учетверо тощо) і «розскладковувати» (в інших контекстах: «розгинати»).

Недоліком запропонованого нами підходу є велика кількість новотворів, що, поза сумнівом, ускладнюють текст для українського читача. Перевагою – системність відтворення думки, передовсім, Дельоза і, певна річ, Ляйбніца. Створення української системи відповідників з хоча б скількись подібним рівнем однокореневості значно полегшує розуміння концепцій зазначених мислителів. Може йтися, звісно ж, лише про певний рівень однокореневості, після якого неперекладність не вдасться усунути навіть новотворами, бо корінь *pli* містять чимало французьких слів (*com*pli*cation*, *sup*pli*er*, *ex*pli*quer*, *multi*pli*cité* тощо; ми навели лише декілька термінів з лексикону Ляйбніца), які постають для носія французької мови безперечними конотаціями іменника *le pli* і які жодним чином не вдасться звести до єдиного українського кореня: ані «складка», ані «згин» тут не зарадять. Проте, на нашу думку, ані Ляйбніцеву метафізику монади, ані, ще більшою мірою, Дельозове тлумачення філософії Ляйбніца, ми ніколи не відтворимо належним чином без деривaційних рядів «складка» – «перескладка» – «роз(с)кладка» – «поскладкованість» – «розскладковування» тощо. Ляйбніцеве вчення про світ, в якому ніщо не зникає і не виникає у суворому сенсі цих слів, й, поготів, Дельозове тлумачення філософії Ляйбніца через поняття занадто, здавалось би, «маргінальні» й «образні», сповнені термінологічних новацій (що часто виявляються неологізмами), не можуть не провокувати новацій і у своїх іншомовних перекладах. Принаймні, як зазначалося, ми пропонуємо лише

одну зі спроб перекладу, яка дала б можливість створити дієвий лексикон для відтворення думки Дельоза і Ляйбніца, і не вважаємо, що інші підходи неможливі.

Насамкінець зазначимо, що новизна нашого підходу пов'язана з постійним пошуком і вдосконаленнями. Тому в цій статті ми послуговуємось термінологією, дещо відмінною від тієї, яку використовували раніше [див. Бартусяк, 2010]. Отож, для чіткої фіксації змін і незмінностей ми пропонуємо читачам таблицю, у якій прийняті нами нині українські терміни зіставлені з їхніми французькими відповідниками.

ТАБЛИЦЯ ПЕРЕКЛАДУ ОСНОВНИХ ЗНАЧЕНЬ ДЕЯКИХ ТЕРМІНІВ ЛЯЙБНІЦА І ДЕЛЬОЗА

Укр.	**Фр.**	**Укр.**	**Фр.**
включення	inclusion	обгородження	clôture
департамент	département	перескладка	repli
деталізованість	le détail	перескладковувати	replier
дія	acte	поскладкованість	plissement
діяння	action	поверхня	surface
загин	rebroussement	розгортання	déploiement
згин	flexion	роз(с)кладка	dépli
здійсненість	effet	розскладковування	dépliement
інфлексія (вгин)	inflexion	серія	série
комплікація	complication	сингулярність	singularité
крива	courbe	складка	pli
кривизна	courbure	складкувати	plier
монада	monade	скручення	torsion
обгорнення	enveloppe	уявлення	représentation

ЛІТЕРАТУРА

Бартусяк П. Дельоз як дослідник філософії Ляйбніца: матерія та її складування // Sententiae XXII. – *2010*. – № 1. – С. 129–146.

Кафка Ф. Процес. – Харків: Фоліо. – 2005. – 239 с.

Подорога В. Ж. Делез и линия Внешнего // Делез Ж. Складка. Лейбниц и барокко. – М.: Логос. – 1998. – С 104–110.

Deleuze G. À propos des nouveaux philosophes et d'un problème plus général. – Revue «Minuit». – *1977*. – mai. – № 24. – P. 2–13.

Deleuze G. Différence et répétition. – Paris: PUF. – *1968*. – 409 p.

*Deleuze G***.** Le Pli. Leibniz et le Baroque. – Paris: Minuit. – *1988*. – 191 p.

*Deleuze G***.** Logique du sens. – Paris: Minuit. – *1969*. – 394 p.

Deleuze G. Pourparlers. – Paris: Minuit. – *1990*. – 249 p.

Deleuze G., *Guattari F.* Capitalisme et chizophrénie. T. 2: Mille plateaux. – Paris: Minuit. – *1980*. – 645 p.

Deleuze G., *Guattari F.* Kafka: Pour une littérature mineure. – Paris: Minuit. – *1975*. – 159 p.
Deleuze G., Parnet C. Dialogues. – Paris: Flammarion. – *1977*. – 157 p.
Heidegger M. Les problèmes fondamentaux de la phenomenology / Trad. par F.-W. von Herrmann. – Paris: Gallimard. – *1985*. – 410 p.

АЛФАВІТНИЙ ПЕРЕЛІК
творів, що цитуються чи згадуються у II розділі «Складки в душі» книги Жиля Дельоза «Складка. Ляйбніц і Бароко»

Bruno G. De triplici minimo et mensura ad trium speculatiuarum scientiarum. Frankfurt am Main: Johann Wechel & Peter Fischer. – *1591*. – 216 p.
Cache B. Earth Moves, the furnishing of territories (Terre Meuble, L'ameublement du territoire, *1983* non publié en français). – Cambridge, Londres: MIT Press. – *1995*. – 175 p.
Gandillac de M. La philosophie de Nicolas de Cues. – Paris: Aubier. – *1941*. – 121 p.
Guéroult M. Espace, point et vide chez Leibniz. – Paris: Revue philosophique. – *1946*. – P. 429–452.
Heidegger M. Les problèmes fondamentaux de la phénoménologie, – Paris: Gallimard. – *1985*. – 410 p.
Klee P. Théorie de l'art moderne. – Geneva: Gonthier. – *1964*. – 172 p.
Leibniz G. W. Lettre à Arnauld, septembre 1687 // *Leibniz G. W.* Die Philosophischen Schriften: in 7 Bde. – Bd. IV / hrsg. v. Carl Immanuel Gerhardt. – Berlin. – *1875–1890*. – Nachdruck. – Hildesheim, New York: Georg Olms Verlag. – *1978a*. – S. 111–129.
Leibniz G. W. Lettre à Lady Masham, juin 1704 // Die philosophischen Schriften..., Bd. III…, *1978b*. – S. 352–357.
Leibniz G. W. Lettre à la princesse Sophie, juin 1700 // Die philosophischen Schriften..., Bd. VI…, *1978c*. – S. 546–565.
Leibniz G. W. Considération sur la doctrine d'un esprit universel unique // Die philosophischen Schriften..., Bd. VI…, *1978d*. – S. 529–539.
Leibniz G. W. Discours de méthaphysique // Die philosophischen Schriften..., Bd. IV…, *1978e*. – S. 427–463.
Leibniz G. W. Eclaircissement des difficultés que M. Bayle a trouvées dans le systéme nouveau de l'union de l'âme et du corps // Die philosophischen Schriften..., Bd. IV…, *1978f*. – S. 517–571.
Leibniz G. W. Entretien de Philarète et d'Artiste, suite du premier entretien d'Ariste et de Theodore // Die philosophischen Schriften..., Bd. VI…, *1978g*. – S. 579–594.
Leibniz G. W. Essais de theodicée sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme et l'origine du mal // Die philosophischen Schriften..., Bd. VI…, *1978h*. – S. 21–462.
Leibniz G. W. Extrait du Dictionnaire de M. Bayle article Rorarius p. 2599 sqq. de l'Edition de l'an 1702 avec mes remarques // Die philosophischen Schriften..., Bd. IV…, *1978i*. – S. 524–554.
Leibniz G. W. Monadologie // Die philosophischen Schriften…, Bd. VI…, *1978k*. – S. 607–623.
Leibniz G. W. Nouveaux essais sur l'entendement humain // Die philosophischen Schriften..., Bd. V... , *1978l*. – S. 15–508.
Leibniz G. W. Systéme nouveau de la Nature et de la communication des substances, aussi bien que de l'union qu'il y a entre l'âme et le corps // Die philosophischen Schriften..., Bd. IV…, *1978m*. – S. 477–487.

Leibniz G. W. Tentamen Anagogicum. Essay Anagogique dans la recherche des causes // Die philosophischen Schriften…, Bd. VII…, *1978n*. – S. 270–279.
Mandelbrot B. Les Objets fractals. – Paris: Flammarion. – *1975*. – 268 p.
Merleau-Ponty M. Le Visible et l'invisible, suivi de notes de travail. – Paris: Gallimard. – *1964*. – 360 p.
Merleau-Ponty M. Phénoménologie de la perception. – Paris: Gallimard. – *1945*. – 499 p.
Plotin Ennéades : en 7 vol. – Paris: Les Belles Lettres. – *1924-1938*.
Proclus Eléments de théologie. – Paris: Aubier-Montaigne. – *1965*. – 192 p.
Russell B. La philosophie de Leibniz. – Paris: F. Alcan. – *1908*. – 233 p.
Serres M. Le système de Leibniz et ses modèles mathématiques. – Paris: PUF. – *1990*. – 834 p.
Simondon G. L'individu et sa genese physico-biologique. – Paris: PUF. – *1966*. – 161 p.
Taton R. L'œuvre mathématique de. G. Desargues. Textes publiés et commentés, avec une introduction biographique et historique. – Paris: PUF. – *1951*. – 230 p.
Thom R. Stabilité structurelle et morphogénèse. – Paris: Interéditions. – *1977*. – 382 p.

Pavlo Bartusyak

Deleuze as a Researcher of Leibniz's philosophy: the Soul in the Folds

The second chapter «The folds in the soul» of Deleuze's work «Fold. Leibniz and the Baroque» examines the concepts of «inflection» and «singularity»; baroque mathematics appears to be a sketch of certain variations that found themselves in the artistic dimension of that era. Inflection is defined as an internal singularity, devoid of the axis, without quality. Deleuze showed that the notion of baroque mathematics appeared in Leibniz's philosophy, where he took as his object variables which are actually variations. This installation of variation as an object changed the very notion of the object, it became functional. At the same time subject also changes its status, acquiring a place, position, or seat. The article also considers the concept of inclusion, which became conditional for answering Deleuze's question: for what purpose something is folding? It is folding to be put into another thing. According to Deleuze, that in what an inclusion takes place is neither a position nor a place nor a point of view, but something which is situated inside the thing – the subject or soul.

***Pavlo Bartusyak**, Applicant for PhD in philosophy at the Department of Philosophy in Vinnitsia National Technical University.*

***Павло Бартусяк**, аспірант кафедри філософії Вінницького національного технічного університету.*